

Waar blijft de prins?

Illustraties van Wim Hofman uit *Zwart als inkt* is het verhaal van Sneeuwvrije en de zeven dwergen.

Het jeugdboek mag zich in een groeiende populariteit onder volwassenen verheugen. Moderne jeugdliteratuur spreekt ook volwassenen aan omdat veel schrijvers van jeugdliteratuur hen uitdagen het jeugdboek in een grotere literaire, filosofische of maatschappelijke traditie te plaatsen. Het heeft er alle schijn van dat veel boeken worden bekroond vanwege hun literaire kwaliteiten, en niet in de eerste plaats op leesbaarheid en geschiktheid voor kinderen. Vinden kinderen deze boeken eigenlijk wel leuk? Om dit te weten te komen ondervroeg Myriam van Reenen drie groepen lezers: 15 leerlingen van groep 8, 15 letterenstudenten en 15 volwassenen (zonder letterenstudie).

Myriam van Reenen

Het jeugdboek mag zich in een groeiende populariteit onder volwassenen verheugen. Infantilisering van de volwassenen, zoals *de Volkskrant* in de zomer van 1997 het nieuwe fenomeen duidde, of zegt het eerder iets over de kwaliteit van recente jeugdliteratuur? Heeft deze vorm van literatuur zich zo ontwikkeld dat een onderscheid met volwassenenliteratuur niet meer zinnig is?

Dat moderne jeugdliteratuur ook volwassenen aanspreek komt door de zogenoemde ambivalente status

van deze boeken, waarmee bedoeld wordt dat deze jeugdboeken zich tot zowel volwassenen als kinderen richten. Deze boeken kunnen op meer dan één niveau worden gelezen. Het zijn teksten die zijn uitgegeven binnen een bepaald literair systeem (de jeugdliteratuur), maar tegelijkertijd voor hun eigen genoegen worden gelezen door lezers van een ander literair systeem (de volwassenenliteratuur). Voorbeelden van ambivalente jeugdboeken zijn *Alice in Wonderland*, *De tovenaars van Oz* en *Harry Potter*.

Ambivalente boeken hebben twee soorten lezers:

een groep met veel en één met weinig leeservaring. De eerste leest het verhaal op een ander niveau dan de tweede lezer. Onder recensenten en critici is hier discussie over: één groep vindt dat deze boeken niet geschikt zijn voor kinderen, omdat zij deze niet zouden begrijpen. Een andere groep vindt dat ambivalente boeken voldoen aan de literaire eisen die aan kinderboeken gesteld worden en (dus) geschikt zijn voor kinderen.

Nederland kent veel kinderboekprijzen waarvan de Theo Thijssenprijs, de Woutertje Pieterse prijs, de prijzen toegekend door de Nederlandse Kinderjury en De Jonge Jury en de Gouden en Zilveren Griffels, Zonen en Penselen de bekendste zijn. In de meeste jury's maken de volwassenen de dienst uit. Hoogst waarschijnlijk is dat de reden waarom de Griffeljury steeds vaker de zogenoemde literaire boeken, waarvan een aantal ambivalent te noemen is, bekroont. Moeten we ons zonder meer bij de keuze van de Griffeljury aansluiten en jongeren vooral op deze gelauwerde, literaire jeugdboekentenderen? Wat vinden kinderen van deze, ambivalente, jeugdboeken?

Waardering onderzocht

Om op deze vragen antwoord te krijgen, is de relatie tussen leeftijd, leeservaring en receptie van drie ambivalente jeugdboeken onderzocht. Leerlingen uit groep acht van een basisschool, volwassenen (zonder letterenstudie) en letterenstudenten lazen *Kleine Sofie en Lange Wapper* van Els Pelgrom, *Zwart als inkt is het verhaal van Sneeuwwitje en de zeven dwergen* (hierna ingekort tot *Zwart als inkt*) van Wim Hofman en *De verjaardag van alle anderen* van Toon Tellegen. Boeken die ook door leerlingen in de basisvorming worden gelezen. De respondenten vulden een vragenlijst in en schreven een beknopt leesverslag.

De drie boeken vielen zeer in de smaak bij de Griffeljury. Door critici en recensenten werden ze als ambivalent aangeduid. *Kleine Sofie en Lange Wapper* is gekozen, omdat de discussie met de verschijning van dit boek begonnen is. *Zwart als inkt* is in dit onderzoek opgenomen, omdat het boek stoelt op een bekend verhaal. Van Toon Tellegen wordt gezegd dat hij vooral door volwassenen gekocht en gewaardeerd wordt.

De antwoorden op de vragen in het onderzoek maakten duidelijk dat we inderdaad te maken hebben met homogene groepen van basisschoolleerlingen, de volwassenen en de letterenstudenten wat betreft het leesgedrag en de waardering voor de verschillende boeken. Dat onderstreept nog eens dat we kunnen spreken van drie verschillende lezersgroepen.

Kleine Sofie en Lange Wapper

Els Pelgrom, *Kleine Sofie en Lange Wapper*. Amsterdam, Querido, 1984, 88 p. isbn 90 214 7809 9 Illustraties van Thé Tjong-Khing. Gouden Griffel en Gouden Penseel 1985, Deutsche Jugendliteraturpreis 1986) Niet meer leverbaar.

Sofie is een erg ziek meisje dat altijd in bed moet liggen. Kleine Sofie wil graag alles weten van wat er in de wereld en daarbuiten is. Op een avond wordt er in Sofies poppentheatertje een toneelstuk opgevoerd. Meneer Beertje speelt daar een belangrijke rol in, en de kater Terror en de lappenpop Lange Wapper, en Sofie zelf ook. Ze komen terecht in een hard en verbazingwekkend leven. Ze beleven spannende avonturen, heel gelukkige, maar ook heel verschrikkelijke. Sofie sterft in een storm. Het toneelstuk is dan afgelopen. Wanneer haar ouders de volgende ochtend naar het meisje komen kijken, is ze dood. Iedereen treurt om haar dood. Dan komen Terror, Lange Wapper en de andere knuffels aanrijden in een grote auto en nemen Sofie mee. 'Een eindeloze reis was begonnen'.

Van de leerlingen uit groep 8 vindt niemand *Kleine Sofie en Lange Wapper* echt leuk. Ze vinden het vooral saai; het boek is niet spannend en niet grappig. De meningen van de volwassenen en de letterenstudenten staan hier lijnrecht tegenover.

De meeste basisschoolleerlingen zeggen het boek niet moeilijk te vinden, ze kunnen geen moeilijke zinnen of passages aangeven. Eén leerling vindt 'heft' een moeilijk woord. De antwoorden zijn erg to the point; zij geven antwoord op het concrete verhaalniveau. Bijna alle vragen die betrekking hebben op de inhoud van het boek worden opengelaten.

De volwassenen en de letterenstudenten geven uitleg, verduidelijkingen en komen met voorbeelden bij het beantwoorden van de vragen.

(vraag)

Gaat Sofie dood? Waarom denk je dat?

(basisschoolleerling)

Ja, het gebeurt gewoon.

(letterenstudent)

Ja, omdat ze in het laatste hoofdstuk, als ze dood is, meegevoerd wordt door Lange Wapper e.a. Dit lijkt een soort leven na de dood te zijn. Ook omdat de laatste zin op een eeuwigheid van dit leven lijkt te slaan: 'een eindeloze reis was begonnen.'

In de samenvattingen van de basisschoolleerlingen is de hoofdlijn van het verhaal niet terug te vinden. In de samenvattingen van de volwassenen wordt het verhaal op het concrete verhaalniveau naverteld én worden thema's aangedragen, evenals symbolische functies en eigen meningen.

Zwart als inkt

Wim Hofman, *Zwart als inkt*, is het verhaal van *Sneeuwvitje en de zeven dwergen*. Amsterdam, Querido, 1997, 160 p. isbn 9021466546, illustraties van Wim Hofman. Gouden Griffel 1998, Woutertje Pieterseprijs 1998 en de Theo Thijssenprijs voor zijn gehele oeuvre).

In grote lijnen volgt *Zwart als inkt* het verhaal van het klassieke sprookje van *Sneeuwvitje* maar de personages zijn meer mensen van vlees en bloed, waardoor het verhaal complexer en boeiender is. *Sneeuwvitje* groeit op en het moment breekt aan dat zij mooier is dan haar moeder. Die besluit haar minnaar, de jager, opdracht te geven *Sneeuwvitje* te vermoorden. De jager kan dit niet over zijn hart verkrijgen; hij laat haar alleen achter in het bos. *Sneeuwvitje* vindt het huisje van de zeven kleine mijnwerkers die zich over *Sneeuwvitje* ontfermen. Haar moeder heeft het nog steeds op haar voorzien. De derde moordpoging lukt. *Sneeuwvitje* gaat dood, de dwergen treuren. Een prins vindt het dode meisje en wil haar meenemen. Wanneer het meisje wordt vervoerd, valt de kist op de grond en komt ze weer tot leven. De prins en *Sneeuwvitje* trouwen en de moeder wordt gestraft. En alles is doorspekt met een zeer zwarte soort humor.

De basisschoolleerlingen vinden het boek soms leuk, soms saai. De volwassenen zeggen het boek leuk te vinden en de letterenstudenten bevinden zich hiertussen.

De meeste basisschoolleerlingen vinden het boek niet moeilijk, ook hier kunnen geen voorbeelden gegeven worden van moeilijke woorden, zinnen, passages.

De helft van alle respondenten zouden het boek aanraden aan vrienden.

De basisschoolleerlingen waren niet bij machte om het verhaal na te vertellen; ergens komt het verhaal van de prins uit de verf en ze verwarren vaak de moeder en de stiefmoeder met elkaar.

De volwassenen nemen het concrete verhaalniveau als uitgangspunt en wijden een enkele keer uit over elementen die niet direct in de tekst te vinden zijn. De letterenstudenten voegen aan het concrete verhaal informatie toe, bijvoorbeeld een uitleg bij symbolische passages.

(*basisschoolleerling*)

Sneeuwvitje wordt geboren, haar moeder was mooier. Haar moeder stierf en ze kreeg een stiefmoeder. Die moeder pikte het niet dat *Sneeuwvitje* mooier was. Die wilde haar laten doden. Ze riep de jager. De jager moest haar doden. De jager nam haar mee en liet haar vluchten. Ze kwam bij de dwergen, die verzorgden haar. De stiefmoeder kwam erachter en probeerde haar zelf te doden, het lukte na een paar keer. Ze lag in een glazen kist. De kist viel, ze werd weer levend, en de stiefmoeder ging dood. Ze trouwde met een prins.

Daarnaast is er ook bij dit boek een duidelijk onderscheid in de antwoorden van volwassenen en letterenstudenten. De eersten nemen het concrete verhaalniveau als uitgangspunt en wijden een enkele keer uit over elementen die niet direct in de tekst te vinden zijn. De tweede groep voegt aan het concrete verhaal veel informatie toe. Bijvoorbeeld een uitleg bij symbolische passages die in het boek te vinden zijn.

(*letterenstudent*)

[...] Na veel avonturen komt hij [de prins, MvR] met gevolg bij de moeder van het meisje, die schrikt als ze hoort waarnaar de prins op zoek is en zegt dat hij terug moet komen om haar alles te vertellen zodat ze het meisje ook kan gaan bekijken (ze is tentoongesteld voor publiek) vgl. Koning Herodes in de Bijbel [...]

De verjaardag van alle anderen

Toon Tellegen, *De verjaardag van alle anderen*. Amsterdam, Querido, 1998, 112 p. isbn 90 214 8425 0, Illustraties van Geerten Ten Bosch. Zilveren Griffel 1999 en in 1997 Theo Thijssenprijs voor zijn hele oeuvre.

De verjaardag van alle anderen is een bundel met negenenvertig korte verhalen. De dierenverhalen van Toon Tellegen spelen zich af in een wat vreemde wereld. Alle dieren zijn even groot en het gedrag van alle dieren lijkt op elkaar. De dieren brengen hun tijd door met feesten, praten, brieven schrijven en mijmeren. Soms gebeuren er vreemde, onverwachte dingen, maar over het geheel verandert er niets in hun wereld. Deze verhalen zijn soms absurd, soms verwarrend en soms filosofisch.

De basisschoolleerlingen en volwassenen vinden het boek saai en niet spannend. De letterenstudenten zijn juist enthousiast. Unaniem zijn de leerlingen in hun oordeel over de moeilijkheidsgraad van het boek: het boek is niet moeilijk.

De leerlingen en de volwassenen geven alleen met behulp van informatie uit het boek antwoord op de vragen.

De letterenstudenten geven antwoord door eerst iets uit de werkelijkheid aan te halen en dit te verduidelijken door elementen die in het boek beschreven zijn.

De basisschoolleerlingen hebben moeite met het schrijven van een samenvatting; ze kunnen niet over de afzonderlijke verhalen heen kijken. Ze beschrijven heel summier de concrete verhaallijn. Voorbeeld:

(basisschoolleerling)

Er worden overal verjaardagen gevierd. Soms over dingen zoals regen en het bos. Veel dieren vieren ook hun verjaardag. Zoals de verjaardag van de wezel, hij weet niet hoe je een verjaardag moet vieren. De verjaardag van de spin was erg feestelijk. Hij kreeg een web als cadeau. Maar toen zijn vriendelijke gasten weg waren gooide hij zijn nieuwe web weg en haalde zijn oude tevoorschijn. De nachtegaal vierde zijn of haar verjaardag achter een muur. Al de cadeaus gooide ze over de muur. En de nachtegaal gooide taarten terug.

(letterenstudent)

[...] Er zijn surrealistische trekjes in de verhaaltjes te vinden; droom en werkelijkheid gaan vaak samen. Zo kunnen olifanten, haaien en kabeljauwen in bomen vertoeven. [...]

De volwassenen nemen het concrete verhaalniveau als uitgangspunt voor een terugkoppeling met het 'echte' leven, voor het noemen van symbolen en thema's. Bij de letterenstudenten komt het concrete verhaalniveau nauwelijks aan de orde. Zij wijden uit over de stijl van Tellegen, het abstracte taalgebruik en de overeenkomsten tussen het boek en 'het' leven.

Conclusie

Uit het voorgaande blijkt dat er, op het inhoudelijke vlak, grote verschillen bestaan tussen basisschoolleerlingen aan de ene kant en volwassenen en letterenstudenten aan de andere kant. Voor een belangrijk deel is

dat te wijten aan het verschil in leeftijd en daarmee samenhangend de leeservaring. Letterenstudenten lezen veel en leren op een bepaalde, kritische manier te lezen. De volwassenen lezen wat minder en zijn iets minder bedreven in het kritisch lezen.

Het onderzoek maakte duidelijk dat de basisschoolleerlingen de bekroonde boeken niet leuk vinden. Ze willen, in de meeste gevallen, niet nog een boek van de schrijver lezen, noch willen ze het boek aanraden aan vrienden. De jonge lezers lezen de boeken op het concrete verhaalniveau, lijken daardoor grote delen van de strekking van het verhaal te missen en kunnen geen verbanden leggen met de wereld om hen heen.

Basisvorming

Aan het begin van het artikel is de vraag gesteld hoe docenten in de basisvorming zich moeten opstellen. Moeten zij de voorkeur geven aan ambivalente jeugdboeken die door de Griffeljury lovend zijn besproken? Op basis van de resultaten uit dit onderzoek ben ik van mening dat we selectief te werk moeten gaan. Leerlingen die weinig leeservaring hebben, moeten we afraden een ambivalent jeugdboek te lezen. De leerling zal naar alle waarschijnlijkheid het boek niet leuk vinden en daardoor zal het, toch al geringe, plezier in lezen afnemen. Een dergelijke lezer is meer gebaat bij jeugdboeken die op één niveau zijn geschreven, het concrete verhaalniveau. Leerlingen die laten zien dat ze een niet te stillen leeshonger hebben, kunnen we aanraden dit soort boeken wel te lezen. Door middel van leesdossieropdrachten kunnen deze leerlingen worden uitgedaagd.¹ ■

M. van Reenen, *Boeken voor volwassenen? Een onderzoek naar de receptie van ambivalente jeugdboeken door basisschoolleerlingen en volwassenen*. Afstudeerscriptie Universiteit Leiden, 2000.

¹ Zie voor dit soort opdrachten het artikel van Ruud Kraaijeveld in *Levende Talen Magazine*, 2002/1